

АРПАБОДИЁН (ANISUM)НИНГ ШИФОБАХШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Каримова Лобар Фатуллоевна

Бухоро давлат университети

Ботаника ва ўсимликлар физиологияси кафедраси ўқитувчиси

lobarkarimovafatul@gmail.com

Аннотация. Мақолада арпабодиён ўсимлигининг биологияси, кимёвий таркиби, ўсимлик уруғининг халқ хўжалиги, табобат ва фармацевтикада қўлланилиши ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Anisum, арпабодиён Vulgare, эфир мойи, анетол, фенхон, метилхавикол, α -пинен, α -фелландрен, цинеол, лимонен, терпинолен, цитраль, борнилацетат, камфора.

Аннотация. В статье приведены сведения о биологии, химическом составе растения фенхель, использовании семян растения в народном хозяйстве, медицине и фармацевтике.

Ключевые слова: анис, фенхель обыкновенный, эфирное масло, анетол, фенхон, метилксавикол, α -пинен, α -фелландрен, цинеол, лимонен, терпинолен, цитраль, борнилацетат, камфора.

Abstract. The article provides information about the biology, chemical composition of the fennel plant, the use of plant seeds in the national economy, medicine and pharmaceuticals.

Keywords: anise, fennel, essential oil, anethol, fenchone, methylxavicol, α -pinene, α -fellandren, cineol, limonene, terpinolene, citral, bornyl acetate, camphor.

Арпабодиён (Anisum) - зирадошлар оиласига мансуб, маданийлаштирилгани икки йиллик, ёввойилари кўп йиллик ўтлар туркумига киради, арпабодиённинг икки тури бор. Ушбу ўсимликнинг Ўзбекистонда кенг тарқалган, хонадонларда экиладиган тури оддий Арпабодиён (Foeniculum vulgare Miller) экилади. Пояси тик ўсувчи, учига томон шохланиб боради, баландлиги 1-2 м га етиши мумкин. Барглари навбат билан жойлашган, мураккаб патсимон баргдан иборат, ипсимон кўринишга эга. Уруғи йирик, чўзинчок, иккита уруғдан иборат, гуллари майда сариқ, оқ, мураккаб соябон тўпгулда жойлашган. Асосан унумдор тупроқларда ўсади, иссиқлик ва ёруғлик севар, қурғоқчиликка чидамли.

Арпабодиён қадимдан халқ табobati учун қўллаб келинган ўсимликдир. Бу ўсимликни қадимги Юнонистонликлар уйларида ёвуз руҳларни ҳайдаш мақсадида ишлатишган, унинг етилган уруғли новдаларини уйларига осиб қўйишган. Уруғининг эфир ҳидлари кайфиятни кўтарувчи, антисептик таъсир қилгани учун кенг қўлланилган ва илоҳийлаштирилган. Улуғ табиб, ватандошимиз Абу Али ибн Сино арпабодиён ҳақида шундай дейди: “У кўзни ўткир қилади ҳамда кўзга сув тушиш (яъни, катаракта) бошланган вақтда фойда қилади. Буйрак ва қовуққа нафи бор. Уруғини илдизи билан қўшиб ейилса, ични қотиради”. Шунингдек Ибн Сино бодиён дамиламасини

балғам кўчирувчи сифатида ишлатган. Дори сифатида арпабодиёни Гиппократ ва Асклепиад Вифинский (диуретик сифатида), Диоскорид ва Плиний (кўзни даволаш воситаси сифатида) томонидан ишлатилган. Қадимда табиблар ҳатто ўзларини даволаш жараёнида арпабодиён мевасини кенг ишлатганлар. Юз ва оёқ шишларида, жигар, талоқ, буйрак, ковок касалликларида, қийинлашган нафас олишда, бош оғриғида, кўз ва бошқа касалликларда ҳамда пешоб ҳайдовчи восита сифатида тавсия қилинган.

Ўсимлик таркибида эфир мойлари жуда кўп. Уларнинг меваларида 6,5% гача, баргларида 0,5% гача шифобахш эфирлар сақланади. Арпабодиён эфир мойи ўзига хос ҳид ва аччиқ-ширин таъмга ега. Унинг таркибида: анетол, фенхон, метилхавикол, α -пинен, α -фелландрен, цинеол, лимонен, терпинолен, цитраль, борнилацетат, камфора ва бошқа моддалар бор. Мевалари таркибида, шунингдек, петрозелин (60 %), олеин (22), линол (14) и пальмитон (4 %) кислоталари, эфир мойлари мавжуд. Бу мойлардан косметологияда фойдаланилади. Ўсимлик танасида кўп микдорда флавоноидлар, гликозидлар, аскорбин кислотаси, каротин, В гуруҳ витаминлари ва турли минераллар мавжуд.

Арпабодиёнинг мевалари ва эфир мойи овқат тайёрлашда зиравор сифатида ишлатилади. Арпабодиён кўкатлари жуда ёқимли, озгина ширин тетиклантирувчи таъмга ега. У ширинлик сифатида хом ҳолда истеъмол қилинади, салатга қўшилади, сариёғга ун қўшиб қовуриб атала кўринишида ҳам истеъмол қилинади. Ўрта ер денгизи мамлакатлари халқлари орасида арпабодиён сабзавот сифатида истеъмол қилинади.

Арпабодиёнинг эфир мойи антисептик, яллиғланишга қарши ҳамда шиллик қаватларга кучли кўзгатувчи таъсир кўрсатади. Шунинг учун арпабодиён меваси, эфир мойи ва улардан тайёрланган дори турлари илмий тиббиётда бронхит ва нафас олиш йўлларининг бошқа яллиғланиш касалликларида балғам кўчирувчи, йўтални тўхтатувчи дори сифатида, шунингдек ларингитни даволаш учун ишлатилади. Меваси ва эфир мойи яна буйрак, сийдик пуфаги ва пешоб йўллари касалликларида, ич дам бўлганда ел ҳайдовчи восита сифатида, ичак фаолиятини яхшилаш учун ҳамда баъзи грипп (ЎРВИ) касалликларининг даволашда қўлланилади.

Арпабодиёт уруғи сурғи дори сифатида ҳам қўлланилади, шунингдек ел ҳайдаш, ўт ҳайдаш, нафас олишни яхшиловчи восита сифатида ҳам кенг қўлланилади. Халқда унинг уруғларини қовуриб, сариёғ ва навотга аралаштириб ёш болаларда метеоризм (ич дам бўлиши) ҳолатларида қўлланилади. Катталарда чой сифатида дамлаш ичилиши ичаклар фаолиятини яхшилайдди, ортиқча газлар ҳосил бўлиши ва ҳосил бўлганини ҳайдаш, неврастенияда тинчлантириш, уйқусизликда тинчлантирувчи сифатида, бактериал табиатли юз териси яллиғланишида, фурункулёзда, хуснбузарлар тошганда антисептик вазифасини бажаради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Karimova L. Непревзойденные свойства базилика //Центр научных публикаций (buxdu. Uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
2. Karimova L. ҚАРИҚИЗ ЎСИМЛИГИ ХАЛҚ ТАБОБАТИДА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
3. Сафарова З. Т., Фармонова О. С. К. Медоносные растения Узбекистана //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 1083-1084.
4. Сафарова З., Кенжаева Н. ЛЕКАРСТВЕННЫЕ РАСТЕНИЕ КАК КОРМОВАЯ ДОБАВКА ДЛЯ ДОМАШНЕЙ КУРИЦЫ //Development and innovations in science. – 2022. – Т. 1. – №. 15. – С. 77-78.
5. Гафарова С. КАНАКУНЖУТ (OLEUM RICINI) ЎСИМЛИГИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2024. – Т. 45. – №. 45.
6. Нажмиддинов Ж. Н., Эсанов Х. К., Гафарова С. М. Интродукция облепихи в климатических условиях Бухарской области //Ученый XXI века. – 2015. – №. 7-8 (8-9). – С. 10-12.
7. Жабборов Б. И. и др. ОЧИҚ УРУҒЛИЛАРНИНГ ТАБОБАТДАГИ АҲАМИЯТИ //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 71-73.